

Аграрен университет – Пловдив, Научни трудове, т. LIX, кн. 4, 2015 г.
Юбилейна научна конференция с международно участие
Традиции и предизвикателства пред аграрното образование, наука и бизнес
Agricultural University – Plovdiv, Scientific Works, vol. LIX, book 4, 2015
Jubilee Scientific Conference with International Participation
Traditions and Challenges of Agricultural Education, Science and Business

**ОВОЩАРСТВОТО В БЪЛГАРИЯ – ИСТОРИЧЕСКО РАЗВИТИЕ,
СЪСТОЯНИЕ И ПРОБЛЕМИ
FRUITGROWING IN BULGARIA – HISTORICAL DEVELOPMENT,
PRESENT SITUATION AND PROBLEMS**

**Василий Джувинов*, Стефан Гандев
Vasiliy Dzhuvinov*, Stefan GandeV**

Институт по овощарство – Пловдив
Fruitgrowing Institute – Plovdiv

***E-mail: vcd@valan.net**

Abstract

Fruit production in Bulgaria has passed several periods of development: 1) after the Liberation up to the Second World War (1897-1939), when the total area of orchards rose from 4,500 ha to 47,500 ha due to the increased demand on the West European market since 1925; 2) after the end of the Second World War up to 1960, when fruitgrowing developed in a typically extensive manner and the areas increased fast up to 135,800 ha; 3) the 1st stage of intensification (1960-1970) when palmette orchards were established and the use of vegetatively propagated clonal rootstocks was started. During that period the areas reached a maximum of 178,600 ha (1965) and the concentration and specialization of fruitgrowing was started; 4) the 2nd stage of intensification (1971-1980). This period is known as the *super intensive (high density) plantations* on moderate and dwarf clonal rootstocks, when huge orchards of different fruit crops were established; 5) under the condition of transition to market economy since 1990 up to the present day – political and economic changes and allocation of the land to the former owners. A large number of the established new orchards are of a small size, mainly about 0.5-1.0 ha.

Key words: fruit growing, area, production, yields.

ВЪВЕДЕНИЕ

Историческо развитие. Овощарството в България е един от основните подотрасли на нашето земеделие с дългогодишна история и традиции. Според Velkov et al. (1951) преди Първата световна война този подотрасъл на растениевъдството не е могъл да задоволи потребностите на населението, поради което са внасяни ябълки, круши, сушени плодове, лешници, кестени, орехи. Поради тази причина след края на Първата

световна война е започнало усилено засаждане на добри търговски сортове и подобряване на грижите за овощните градини в страната.

Счита се, че до 1925 г. овощарството по нашите земи не е било доходоносно, с изключение на Кюстендилския район, Троянско, Габровско, Тетевенско и други, където отглеждането на овощни градини е било поминък за земеделските стопани.

Според Stribarni (1946) откриването на първите земеделски училища през 1883 г. в Садово, а по-късно в Образцов чифлик, край Русе и в Плевен през 1891 г., както и на първите държавни овощни разсадници в Пловдив през 1896 г., в Севлиево през 1897 г., Асеновград и Казанлък - 1904 г. и т.н., са допринесли българското овощарство от слабо развито и любителско да се превърне в стоково, за търговски цели след 1920 г.

Основен принос за това имат и първите учители по овощарство Вацлав Стрибърни и Константин Малков в Садово, Карл Бец в Русе, Юлиус Фистер и Данаил Гюлеметов в Плевен, Луциус Шевалас в Пловдив, Петър Бубов в Кюстендил и др.

Силен тласък за това развитие дава успешният износ на плодове през 1925 г. на западноевропейските пазари, където българските плодове достигат по-късно на север до Скандинавия и до Испания на юг. Износът през 1939 г. на пресни и преработени плодове заема 8,0% от общия износ от страната, докато преди Балканската война той е бил само 0,2% или 135 т. за 1890 г. и 2640 т. за 1910 г., като през 1934 г. износът е нараснал на 8110 т., в т.ч. 331 т. ябълки (Botev i Kovachev, 1934; Stribarni, 1946).

Площите на овощните насаждения непрекъснато нарастват, като от 0,21% спрямо обработваемата земя през 1913 г. те достигат 2,5% през 1943 г. или за 30-годишен период тези площи са се увеличили 26 пъти.

За развитието на земеделската наука и производство са допринесли откриването на Агрономическия факултет в София през 1921 г. и в Пловдив през 1945 г. За това помагала и земеделските училища, които подготвяха кадри за нашето земеделско производство.

ДИНАМИКА НА ПЛОЩИТЕ С ОВОЩНИ КУЛТУРИ

След Освобождението през 1897 г. за първи път у нас се въвежда статистика в областта на земеделието. *От 1897 г. до началото на Втората световна война (1939 г.) е първият период от развитие на българското овощарство*, когато овощните градини от 4500 ha нарастват до 47,5 хил. ha или те са се увеличили 10,55 пъти (табл. 1). Значително нарастват тези площи през периода на коопериране на земеделската земя в ТКЗС и ДЗС, т.е. от 62,3 хил. ha те достигат до 135,8 хил. ha.

Този **втори период** (1945-1960 г.) се характеризира с екстензивно развитие на овощарството у нас поради големите разстояния, на които са засадени овощните градини със сортове върху семенни подложки.

Третият период съвпада с първия етап на интензификация (1960-1970 г.), т.е. с внедряването на палметните градини, за които се използваха умерено растящи клонови подложки предимно при ябълките. Тогава площите

достигнаха 150,5 хил. ха през 1970 г. благодарение на масовото засаждане на градини от ябълки, круши и праскови, формирани по системата *италианска палмета*. Паралелно с палметите се внедриха и нови сортове – основно селекции на САЩ и Западна Европа – ябълки, круши, праскови, нектарини, както и консервни прасковени сортове (клингове).

Четвъртият период от развитието съвпада с *Втория етап на интензификация на българското овощарство (1971-1989 г.)* с въвеждането на високоинтензивните (гъстите) ябълкови насаждения върху умерено и слаборастящи клонови подложки в началото на 70-те години на XX век. Благодарение на тях общата площ на овощните градини в нашата страна намаля от 150,5 хил. ха за 1970 г. на 113,5 хил. ха през 1990 г. През този период се създадоха и големите масиви с размер над 2000-3000 да от ябълки, сливи, праскови, кайсии в най-подходящите райони за тяхното отглеждане у нас.

Петият период започва с прехода към пазарна икономика от 1990 г. насам, т.е. политико-икономически промени и връщане на земята на бившите им собственици или на техните наследници. Допуснатите грешки при това връщане на земята доведоха до раздробяване на наследствените земи на малки парцели средно от около 0,5 ха. Това беше причината да се основат по-късно организации на производителите при отделните групи култури, както и появата на арендатори в районите, където се отглеждат предимно зърнено-житни, маслодайни и фуражни култури.

Част от новите собственици си продадоха земята, а други я изоставиха и така се появиха т.нар. *пустеещи земи*, които постепенно се изкупили или бяха дадени под аренда. Това е основната причина през 1995 г. общата площ на овощните градини в страната да се редуцира до 76,9 хил. ха (табл. 1). В началото на новия XXI век площите са 61,6 хил. ха, след което намаляват на 46,7 хил. ха през 2014 г. (табл. 2).

Таблица 1. Площи и производство на овощните култури в България (1897-1995 г.)

Година	Овощни насаждения (1000 ha)	Производство на плодове (1000 t)
1897	4,5	26,6
1910	8,1	55,1
1920	10,3	41,9
1930	19,0	76,4
1939	47,5	-
1950	62,5	-
1960	135,8	607,1
1970	150,5	1288,3
1980	134,3	967,5
1990	113,5	901,0
1995	76,9	463,0

Таблица 2. Площи на овощни култури в началото на XXI век
в България (1000 ha)

Вид/ Година	Ябълки	Кайсии	Праскови	Сливи	Череши	Орехи	Малини	Общо
2001	9,8	4,9	4,5	15,9	9,7	3,7	0,7	61,6
2005	3,7	3,0	2,6	5,9	4,7	3,2	1,2	26,3
2010	5,2	2,4	4,2	7,5	7,7	5,2	1,7	38,8
2013	5,5	2,8	4,3	7,9	9,9	8,5	1,5	48,2
2014	4,9	2,7	3,9	7,3	9,0	10,1	1,3	46,7

Източник: МЗХ, отдел „Агростатистика“

ПРОИЗВОДСТВО НА ПЛОДОВЕ И РЕАЛИЗАЦИЯ

След Освобождението (1897 г.) България е произвела 26 600 тона плодова продукция. Успешният износ за Западна Европа през 1925 г. стимулира българските земеделци да засаждат нови овощни градини, в резултат на което през 1930 г. плодовата продукция у нас достига 76 400 т. Двата етапа на интензификация, както и значителният износ за бившите СССР, ГДР, Чехословакия и други страни, оказват също положително влияние върху нарастването на плодовото производство в България, което достига рекордните 1288 хил. тона през 1970 г., след което се задържа на ниво от 900-970 хил. тона през 80-те години на XX век (табл. 1). За периода 2001–2014 г. са произведени между 100 и 210 хил. тона със слаба тенденция за нарастване (табл. 3).

Таблица 3. Производство на плодове в началото на XXI век
в България (1000 t)

Вид/ Година	Ябълки	Кайсии	Праскови	Сливи	Череши	Орехи	Малини	Общо
2001	42,7	8,4	13,1	73,1	28,5	0,6	3,1	180,0
2005	26,1	10,6	14,8	17,9	18,2	2,6	3,9	99,6
2010	43,2	11,6	24,4	33,7	24,9	1,2	6,1	152,1
2013	55,0	18,0	37,3	37,6	38,1	5,1	5,5	211,1
2014	54,0	11,4	30,5	24,6	33,3	1,7	4,6	168,9

Източник: МЗХ, отдел „Агростатистика“

Средните добиви от някои основни овощни култури се виждат на таблица 4. По данни на „Агростатистика“ към МЗГ през периода 2001–2014 г. добивите от ябълки у нас са били между 430 и 1380 kg/da, от сливи – 300–640, от кайсии – 170–770, от праскови – 290–980, от череши – 290–530, от

орехи – 20–140, и от малини – 330–410 kg/da. Прави добро впечатление, че през последните 2–3 години средните добиви у нас се увеличават, което се дължи на съвременните сортове и технологии на отглеждане, а ниските при костилковите може да се обяснят с повратни пролетни студове или с лоши условия за опрашване и оплождане. В сравнение със средните добиви на Франция и Италия нашите са около 3–5 пъти по-ниски, защото там от ябълките 40–50 t/ha е нормален добив, от орехите – 2–3 t/ha, а от черешите – 20–30 t/ha.

Таблица 4. Средни добиви от някои овощни култури в България (kg/ha)

Вид/ Година	Ябълки	Кайсии	Праскови	Сливи	Череши	Орехи	Малини
2001	0,430	0,170	0,290	0,460	0,290	0,020	0,410
2005	0,840	0,350	0,560	0,300	0,380	0,080	0,330
2010	0,830	0,470	0,570	0,450	0,320	0,020	0,340
2013	1,140	0,770	0,980	0,640	0,500	0,140	0,410
2014	1,380	0,650	0,960	0,500	0,530	0,060	0,380

Източник: МЗХ, отдел „Агостатистика“

Средната площ на овощна градина в едно стопанство в нашата страна в началото на новия век (2001 г.) е 11 da за ябълките, 17 da при сливите, 10 da за кайсиите, 7,3 da при прасковите, 18 da за черешите, 22 da при ореха, а средната площ на овощно насаждение е 24 da. Това показва, че много бавно върви процесът на окрупняване на земеделските земи у нас, което води и до неефективното ѝ използване с цел механизирани процеси, както и предлагане на големи стокови партии от един сорт с определено качество за вътрешния или за международния пазар, т.е. не сме достатъчно конкурентоспособни и като себестойност на единица произведена продукция.

Реализацията на плодовата продукция през 2013 г. е показател къде отиват плодовете след тяхната беритба. За собствена консумация се заделят между 2 и 7% от 7-те основни овощни култури (табл. 5). Най-много плодове се реализират в търговската мрежа от прасковите и нектарините – над 80%, следват ябълките, орехите и кайсиите, около 52-55% са сливите, джанките и черешите, а най-малко – малините – над 11%. В преработвателните предприятия постъпват най-много малини – 73%, следвани от черешите и сливите и джанките – съответно близо 40 и 31%. След тях се нареждат ябълките с 20%, орехите със 17% и прасковите и нектарините с 15%. Тук прави впечатление високият процент преработени череша от реколта 2014 г., което вероятно се дължи на липса на пазари за реализация в свежо състояние или на по-лошо качество като размер на плодовете.

Таблица 5. Реализация на плодове от реколта 2013 г. (в %)

Култура	За собствена консумация	За търговската мрежа	За преработка	Други направления
Ябълки	4,2	75,4	19,9	0,5
Праскови	2,3	80,5	14,8	2,4
Кайсии	4,8	69,6	12,7	12,9
Сливи и джанки	6,7	54,9	31,1	7,4
Череша	3,5	51,8	39,6	5,1
Орехи	4,6	71,7	16,8	6,9
Малини	2,0	11,6	73,0	13,4

Източник: МЗХ, отдел „Агростатистика“

Износ на плодове и продукти от тях. Общият износ на пресни плодове през 1970 г. е достигнал 255 600 тона, а износът от плодови сокове е около 100–120 хил. тона през периода 1975–1986 г. (табл. 6). Износът на замразени плодове – ягоди, малини, вишни и др., е незначителен – 1,5–6,2 хил. t. Поради недостиг на плодове за вътрешния пазар и за преработка от 1991 г. нашата страна стана вносител на плодове както от съседни, така и от по-далечни страни, основно на ябълки, круши, кайсии, праскови и нектарини, ягоди. Износът на български плодове през 1992 г. е символичен, за да спре окончателно през 1997 г. Той се възстановява постепенно след 2005 г. предимно за Русия, Украйна, Молдова, Румъния, Полша и други страни.

Таблица 6. Износ на пресни и преработени плодове (в 1000 t)

Година	Общо пресни плодове	Ябълка	Праскова	Слива	Ягоди	Замразени плодове	Плодови сокове
1970	255,6	60,8	45,9	14,2	2,1	4,9	41,1
1975	178,5	21,4	28,2	11,2	0,2	5,1	101,7
1980	107,2	43,1	8,3	0,7	-	3,8	122,9
1985	156,2	45,3	7,2	1,1	-	2,9	83,8
1986	186,4	79,0	4,4	3,8	-	1,5	98,9
1988	139,4	41,2	4,3	3,5	-	4,0	70,2
1990	121,9	46,1	5,7	4,6	-	2,0	56,4
1992	-	2,3	-	-	-	3,5	-
1995	-	0,4	-	-	-	6,2	-

Основен сортов състав. Добре известно е на нашите фермери овощари, че освен технологията на отглеждане основен фактор за успеха на пазара са сортовете, които отглеждаме. От таблица 7 се вижда, че при ябълката групите Златна превъзходна и Червена превъзходна заемат общо 48%, при крушите Попска и Виямова масловка – 54%, Стенлей и Кюстендилска синя – 72%, в сливовите градини на страната. При кайсиите Силистренска компотна, Унгарска и Фестивална са общо 56%, а при прасковите водещи са Редхейвън, Хале и Сливенска компотна или общо 53%. Първите места при черешите заемат познатите от над 30 години Ранна черна, Ван и Бинг с 52%, а в малиновите насаждения 92% са от сортовете Люлин, Български рубин, Виламет и Шопска алена, т.е. 80% са българска селекция.

Тези данни показват, че около и над 50% в овощните градини у нас се заемат от 2–3 сорта при основните овощни видове, където изключение правят сливите. Известно е, че беритбата и предлагането само на два основни сорта създава напрежение по време на беритбената кампания, както и на пазара, което често води до ниски цени на реализация на принципа търсене–предлагане. В основни линии сортният състав в нашите овощни насаждения е застаряващ в сравнение със страни като Италия, Франция, Испания и други членки на Евросъюза.

Таблица 7. Най-често отглеждани сортове

Вид	Сорт	% от стопанствата
Ябълка	Златна превъзходна	29 %
	Червена превъзходна	19 %
Круша	Попска	38 %
	Виямова масловка	16 %
Кайсия	Силистренска компотна	27 %
	Унгарска кайсия	17 %
	Фестивална	12 %
Праскова	Редхейвън	25 %
	Хале	17 %
	Сливенска компотна	11 %
Слива	Стенлей	43 %
	Кюстендилска синя	29 %
Череша	Ранна черна	22 %
	Ван	18 %
	Бинг	12 %
Малина	Люлин	45 %
	Български рубин	20 %
	Виламет	15 %
	Шопска алена	12 %

Източник: МЗХ, отдел „Агростатистика“

ИЗВОДИ

1. Средната площ на овощно насаждение в едно стопанство е малка по размер, за да произвежда конкурентоспособна плодова продукция за пазара.

2. Сортовият състав в насажденията е застаряващ, а в новите градини е необходимо да се засаждат пазарно ориентирани съвременни сортове от сертифициран (безвирусен) посадъчен материал. Технологиите за отглеждане по отношение на резитби и формиране, както и осигуряване на оптимален воден и хранителен режим, невинаги се спазват. За опазване на плодовата продукция да се преминава към интегрирана защита, тъй като плодове без остатъчни количества пестициди винаги намират добър пазар, т.е. търсене на здравословни и безопасни храни.

3. Организациите на производителите са съвсем недостатъчни както по групи овощни видове, така по региони и в национален мащаб, за да защитават своите интереси при покупка на машини, торове и препарати, както и за реализация на плодовата продукция.

4. Липсват съвременни борси и тържища с модерна хладилна база и сортировъчни линии за размер, тегло и оцветяване на плодовете както по региони, така и общо за страната, с много малки изключения, където се срещат само производители и търговци без посредници.

REFERENCES

- Botev, S., Y. Kovachev*, 1934. Zemedeliето v Bulgaria. Sofia, 436-449.
Bubov, I. D., 1923. Palno rakovodstvo po ovoshtarstvo, Pleven.
Velkov, V., D. Boykov, E. Popov, T. Zahov, 1951. Ovoshtarstvo I chast, Zemizdat, Sofia, 4-8.
Dzhuvinov, V., 2002. Genetichni resursi i selektsiya v rod Malus L. Habilitationen trud, Plovdiv, 20-64.
MZG, otdel "Agrostatistika", 2001-2014 g.
Stribarni, V. V., 1946. Rakovodstvo po ovoshtarstvo, Pleven.
FAO yearbook, 1996. Production, vol. 50, pp. 157-158.
FAOSTAT, 2001-2014.